

УДК 37.015.4

Олена Коломієць,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри гуманітарних наук
та документознавства
Кіровоградського національного
технічного університету

ГУМАНІТАРНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Стаття присвячена проблемі формування гуманітарної культури студентів технічних вищих навчальних закладів у процесі вивчення культурознавчих дисциплін. До уваги береться ціннісна наповненість особистісної культури майбутнього фахівця, спрямованість його навчальної діяльності на творчу і пізнавальну активність. Розкрито також роль викладача у формуванні культуротворчого потенціалу студента у сучасному вищому навчальному закладі.

Ключові слова: особистість, гуманітарна культура, культуротворчий потенціал, гуманістичні цінності.

Статья посвящена проблеме формирования гуманитарной культуры студентов технических высших учебных заведений в процессе изучения культурологических дисциплин. В центре внимания – ценностное наполнение личностной культуры будущего специалиста, направленность его учебной деятельности на творческую и познавательную активность. Раскрыта также роль преподавателя в формировании культуротворческого потенциала студента в современном высшем учебном заведении.

Ключевые слова: личность, гуманитарная культура, культуротворческий потенциал, гуманистические ценности.

This article deals with the problem of formation culture of higher educational technical institutions students humanitarian by means of culture-studying subjects. By this training the valuable pilling of personality's highest spiritual senses, the direction of his studying to the creative and cognitive activity which provides the consolidation of humanistic values and taken into account. The article represents the teacher's role in student's culture-creative potential formation in a modern higher educational institution.

Key words: personality, humanitarian culture, culture-creative potential, human values.

Стрімке зростання обсягів науково-технічної інформації, глобалізація політичних, економічних, культурних та міжособистісних стосунків,

істотна зміна цілей, змісту і характеру суспільного виробництва, його все більш відчутна орієнтація на людину та її потреби стали передумовами нової парадигми професійної освіти, зокрема, вищої технічної.

Все це вимагає кардинальних змін у визначенні цілей, завдань та змісту професійної освіти і стосується, зокрема, необхідності перетворення її на важливий компонент культури, в межах якого відбувалася б передача і засвоєння соціокультурного досвіду і знань. Зміст освіти, як зазначається у спеціальних дослідженнях, мусить стати важливим засобом духовного, соціального і політичного розвитку суб'єкта, мати гуманістичну спрямованість [2, с. 7]. Саме така освіта покликана оберігати людину від технократичного снобізму й примітивного прагматизму, підвищувати творчий потенціал та життєстійкість особистості.

Якісні зміни у змісті освіти зумовили й нові вимоги до професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця, визначальними характеристиками повинні стати не спеціальні знання, умінн й навички, а особистісні риси, які допоможуть йому усвідомити людський сенс, місце і роль своєї діяльності у межах суспільного цілого. Йдеться, зокрема, про інтелектуальну компетентність, ініціативу, самоорганізацію, саморегуляцію, які мають допомогти в роботі над міждисциплінарними проектами, спілкуванні в інтернаціональному колективі, переоцінці накопиченого досвіду, аналізі своїх можливостей.

Актуальність досліджуваної теми обумовлюється, таким чином, необхідністю докорінного оновлення змісту професійної освіти на основі пріоритету розвитку цілісної особистості, а також здійснення науково-педагогічного забезпечення підготовки фахівців нової якості у сучасному вищому навчальному закладі.

Проблема ця далеко не нова в педагогічній науці й практиці. Її досліджують провідні філософи, педагоги та психологи сучасності (О. Балл, М. Добрускін, І. Зязюн, Н. Крилова, Е. Лузік та ін.). У наукових розвідках висвітлюються теоретико-методологічні питання розвитку професійної освіти, психолого-педагогічні аспекти її гуманізації, обґрунтовуються нові технології навчання, спрямовані на забезпечення реалізації людинотворчої функції освіти та ін. Проте багато важливих аспектів даної проблеми ще не знайшли свого наукового розв'язання. Так, необхідно визначити механізми реалізації головної ідеї сучасної філософії освіти – посилення впливу гуманітарної складової у підготовці фахівця будь-якого профілю. Потребує осмислення ціннісний статус гуманітарного знання в системі освітньо-професійної підготовки майбутнього фахівця, адже сучасне розуміння гуманітарних основ освіти якісно відрізняється від підходу, який був ідеологічно схвалений і стандартизований в колишній системі як набір дисциплін із суворо регламентованою програмою та навчальним часом. Сьогодні стає зрозумілим, що необхідно дбати не про збільшення цього набору, а про принципово нову якість гуманітарної бази

як системно організованого й особистісно-орієнтованого знання, що засвоюється у формі цінностей.

Метою пропонованої статті є визначення методологічних засад освітньо-професійної підготовки майбутнього фахівця, включаючи гуманітарну складову цієї підготовки, аналіз впливу культурознавчих дисциплін на підвищення освітнього рівня студентів, формування їх світогляду й активної життєвої позиції.

Цілком очевидно, що в умовах сьогодення вища технічна освіта не повинна орієнтувати студентів лише на задоволення вузьких професійних потреб. Навпаки, вона має стати середовищем формування різноманітних здібностей особистості, які в будь-якій сфері наукової чи прикладної діяльності проявляються у готовності і здатності до інноваційної активності, до вдосконалення технологій виробництва, до світоглядно-ціннісної гуманізації будь-якої сфери соціального функціонування. Не менш важливим, ніж здатність майбутнього фахівця приймати професійні рішення і нести особисту відповідальність за їхні наслідки, є вміння орієнтуватися в ситуації, розуміння сутності різнопланових конфліктів, що супроводжують кожного з нас упродовж усього життя, незалежно від обраної спеціальності. Тому важливим напрямком процесу освітньо-професійного становлення майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі є гуманітарна підготовка, в ході якої студентами засвоюються гуманістичні цінності, загальнолюдська культура, важливі світоглядні принципи.

Науковцями теоретично обґрунтовано, що гуманітарні знання, надаючи інформацію про людину, є засобом її одухотворення та формування інтелекту, вони прямо пов'язані з перебігом чуттєво-емоційного життя особистості й впливають на його духовне насичення. Вважається, що саме гуманітарні дисципліни, які передають знання про власне людський світ, тренують здатність свідомості до осмислення будь-якого предмета вивчення з точки зору єдності людини і світу, дозволяють представити знання з окремих предметних галузей як єдине смислове ціле. Отже, гуманітарне знання формує філософську основу світогляду, демократичні переконання особистості, мораль і високу духовність, без яких про гармонійне суспільне життя не може бути й мови. Гуманітарне знання завжди пов'язане з долею конкретної людини, діалогізм та особистісний характер – його відмінні риси.

Місце гуманітарного знання в системі сучасного наукового знання обумовлює роль гуманітарної підготовки майбутнього фахівця у технічному ВНЗ. Саме вона визначає контури нового педагогічного простору, в орбіту якого включаються різноманітні суб'єкти, відбувається ліквідація монологізму колишньої системи освіти, запроваджується творчий компонент.

Осмислення результатів людської діяльності в історичному

минулому та сучасному соціокультурному середовищі має знайти відображення у викладанні навчальних дисциплін, що потребує оновлення змісту гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ, визначення її теоретико-методологічних основ. Ми поділяємо погляди тих науковців, які вважають, що в основу технології гуманітарної підготовки студентів можуть бути покладені наступні принципи:

- методологічна переорієнтація з інформаційних аспектів вивчення навчальних дисциплін гуманітарного циклу на розвиток особистості;
- гуманітаризація фундаментальної підготовки шляхом розкриття загальнокультурного потенціалу наукового знання фундаментальних навчальних дисциплін, її спрямування на гуманістичні ідеали формування особистості, здатної до гармонії з природою, навколишнім середовищем і самим собою;
- реалізація неперервності гуманітарної підготовки, враховуючи пізнавальні можливості та інтереси особистості на різних етапах її розвитку;
- технологічність навчання, яка забезпечує активність та індивідуальний темп повного засвоєння студентом курсів навчальних дисциплін гуманітарного циклу [3, с. 19].

При цьому у змісті оновленої гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ першорядну роль мають відігравати міждисциплінарні курси, які містять фундаментальні знання, що є базою для формування загальної і професійної культури майбутнього фахівця.

Таким міждисциплінарним курсом, здатним стати науковим узагальненням гуманітарного знання й фундаментом всієї гуманітарної підготовки студентів, виступає культурологія, культурологічне знання. Культурологія як навчальна дисципліна використовує багатий арсенал різних наук: етнографії, психології, мистецтвознавства та ін. Вона працює на стику, в процесі міжнаукових зв'язків, об'єднуючи науки і розширюючи пізнавальні можливості наукового аналізу. Культурологія не повторює змісту інших наук, а надає їм нові спрямування та смисли, прокладаючи шлях до синтезу знань. Це надає культурологічному знанню, як твердять науковці, особливого характеру, обумовлює його синергізм, якого немає в жодній науці чи комплексі наук. В системі освіти ця властивість покликана поєднати різні гуманітарні науки в єдиному пізнавальному процесі. Предметна галузь культурології – це не тільки реалії людського буття, а й їхнє ціннісно-смісловне ядро, тобто співвіднесеність із людським виміром, світорозумінням. Культурологічне знання слугує утвердженню в суспільстві ідеалів добра, краси, гармонії, гуманізму, пошуку нових підходів до вивчення суспільних процесів. Це пояснюється тим, що теорія та історія культури, створюючи образ єдиного людства, відповідає пафосу відродження інтересу до гуманістичних цінностей. Яскрава палітра вірувань, художніх шедеврів, філософських ідей, наукових відкриттів,

звичаїв демонструє вражаючу багатогранність типів культури як способів людської самореалізації. Передбачаючи адресне звернення до особистості, її свідомості, розуму і почуттів, культурологія дає розуміння того, що кожна людина робить свій внесок у культуру суспільства, а результати її навчальної і трудової діяльності мають культурне значення. При цьому особистість користується благами культурної спадщини, обираючи собі певні взірці. Крім того, значення курсу культурологія виявляється у його спрямованості на формування особистісних якостей студентів (інтелектуальних, моральних, вольових тощо), розвиток культури мислення, пошук способів розв'язання проблем у різноманітних сферах діяльності.

У контексті розвитку культурологічного знання змінюється погляд на культуру в цілому, окреслюються нові аспекти її дослідження. Культура фахівця розглядається нами як інтегративний показник творчого начала його поведінки та діяльності, вона є підсумком якісного розвитку знань, переконань, здібностей і соціальних почуттів особистості. Її формування здійснюється на основі поєднання теоретичних і практичних форм не лише гуманітарної, а й фундаментальної і спеціальної підготовки, що створює моральну, інтелектуальну, психологічну базу для праці в умовах інтенсивного розвитку виробництва, управління, науки і культури. Головне завдання у процесі формування культури майбутнього фахівця – це забезпечення системності і цілісності його знання, єдності світогляду і світовідчуття, взаємодії інтелекту та інтуїції. Йдеться про вивчення цілісної картини світу й, насамперед, світу культури, світу людини, акцентування на загальнокультурних компонентах у змісті, формах і методах навчання, що мало б допомогти студентам знайти себе у світі культури, визначити її міру в собі, зробити особистісний вибір культурних цінностей та орієнтирів.

Разом з тим, досвід роботи кафедри гуманітарної підготовки Кіровоградського національного технічного університету (КНТУ) дає підстави визначити певну специфіку викладання культурознавчих дисциплін у вищому технічному навчальному закладі.

Доволі часто викладачі стикаються з проблемою відсутності зацікавленості студентів у вивченні названих дисциплін. Це пояснюється тим, що протягом тривалого періоду освіта здійснювалася в умовах гострого дефіциту духовної культури, що посилювало небезпеку технократичного мислення. Досі не вирішена проблема освітніх пріоритетів або безумовного визнання рівнозначності гуманітарної та професійної підготовки. Не останню роль у послабленні інтересу до вивчення теорії та історії культури відіграє криза нормативно-ціннісної системи, коли багато людей втрачають духовні орієнтири, коли виникає конфлікт між ціннісними орієнтирами поколінь, а головною метою кожного стає пристосування до складних умов життя та задоволення

елементарних повсякденних потреб.

Суттєвим фактором, який визначає особливості викладання культурознавчих дисциплін у технічному ВНЗ, є характер самої студентської аудиторії. Вона є не однорідною, а диференційованною, що виявляється, насамперед, у загальноосвітньому рівні слухачів. Для переважної частини студентів характерне популістське сприйняття світу, спрощене розуміння подій, стереотипне мислення, відсутність досвіду культуротворчої діяльності. Серед специфічних рис студента технічного ВНЗ наголосимо на прагматизмі. Головна мета майбутнього інженера, технолога, економіста, програміста – оволодіння обраною спеціальністю, на фоні чого вивчення культурознавчих дисциплін розглядається ним як необхідна, але не завжди бажана умова отримання документа про вищу освіту.

Суттєвою вадою у сприйнятті матеріалу культурознавчих курсів є відсутність у студента сформованої теоретико-методологічної бази, необхідної для розуміння логіки культурно-історичних процесів. Відчувається також обмеженість доступу кожного до скарбниці світової духовної культури, що пояснюється економічними чинниками.

Для розв'язання всіх означених проблем потрібні новітні механізми педагогічного здійснення.

Так, важливою умовою їх реалізації в процесі вивчення культурознавчих дисциплін, на нашу думку, стає активізація пізнавально-творчої діяльності студентів. Взагалі креативність як ціннісно-особиста творча категорія є істотним резервом самоактуалізації особистості і значною мірою виступає сьогодні як механізм адаптації особистості до соціальних змін.

Джерелом творчої активності студентів є, перш за все, інтерес до процесу та результату навчальної діяльності. Цей інтерес має забезпечуватися наявністю пізнавальної мотивації, усвідомленням набуття знань, що веде до перебудови психологічних процесів сприймання, пам'яті, мислення, уяви. Погоджуємося з думкою про те, що мотиваційна сфера особистості в молодому студентському віці особливо чутлива до позитивних творчих впливів та інноваційних орієнтацій, що означає потребу всіляко сприяти студентській самотворчості в науковій і професійній площині, а це, зрештою, формує самодостатню особистість професіонала з багатою і розвиненою культурою життєтворчості [1, с. 152].

Як відомо, формуванню пізнавальних мотивів сприяють усі засоби вдосконалення навчального процесу: оновлення змісту навчальних курсів, налагодження міжпредметних зв'язків, вдосконалення методів навчання, модернізація структури занять, розширення форм самостійної роботи студентів, організаційна і матеріальна забезпеченість цієї діяльності. Ці різноманітні форми сприяння творчій роботі студентів, сприятливе

комунікативно-творче середовище у ВНЗ створюють передумови для найповнішої самореалізації особистості протягом наступної професійної діяльності.

Вважаємо, що розвиток пізнавальної мотивації на заняттях з культурознавчих дисциплін необхідно пов'язувати із засвоєнням високої методологічної культури мислення, усвідомленням громадського та особистого сенсу діяльності, утвердженням самооцінки кожної людини, що, на нашу думку, забезпечить створення сприятливих умов для творчої самореалізації особистості. При цьому зміст навчальних предметів повинен виходити за межі загальноприйнятих програм, визначатися більшим рівнем узагальненості, враховувати інтереси студентів, стиль і темп засвоєння ними знання. Важливо також приділяти увагу вивченню вузлових проблем, ідей, тем, що сприятиме розвитку науково-перетворюючого стилю мислення, свідомості й самосвідомості студентів, розумінню ними зв'язків з іншими людьми, суспільством, природою тощо.

Результатом такого підходу до вивчення культурознавчих дисциплін стає формування творчого мислення особистості, основними елементами якого виступають: самостійне перенесення знань у нову галузь, уміння бачити альтернативу рішень, уміння комбінувати раніше відомі способи розв'язання тих чи інших завдань. Цей перелік можна продовжувати, але зрозуміло, що всі ці властивості виробляються в людини не в результаті пасивного нагромадження інформації, а є результатом розвитку творчих засад діяльності.

Організатором педагогічного процесу на засадах творчої діяльності є викладач. Саме тому творчий потенціал викладача повинен включати не тільки нестандартний, пошуковий та інноваційний підхід до організації та здійснення педагогічного процесу, а й постійне його вдосконалення та збагачення. Сучасне психолого-педагогічне мислення передбачає також сміливе створення власних ефективних методик, які найбільш повно відповідають психолого-педагогічним особливостям педагога і впливають із новітніх педагогічних концепцій. Основними характеристиками такого мислення науковці вважають якість, чіткість, логічність, системність, послідовність, самостійність, гнучкість, сміливість, оригінальність [4, с. 86].

Ми переконані в тому, що ключ до вдосконалення підготовки фахівця – в організації самостійної роботи студентів, яка б допомагала розвивати ініціативу, формувати власні погляди, переконання, виховувати почуття відповідальності. Досвід роботи у вищій технічній школі, пошук нових організаційних форм викладання культурознавчих дисциплін дозволили нам виявити ряд ефективних прийомів активізації пізнавально-творчої діяльності студентів. Перш за все, це різноманітні завдання для встановлення зворотного зв'язку, основним призначенням яких є перевірка, закріплення й застосування засвоєних студентами теоретичних

знань. До форм такої роботи ми відносимо: понятійний диктант, складання розгорнутого конспекту лекції, завдання тестового характеру, аргументований аналіз конкретних історичних подій, культурних явищ чи процесів.

Ефективним засобом педагогічного впливу ми вважаємо також прийом емоційного спонукання до активної пізнавально-творчої діяльності, що забезпечується використанням на заняттях записів наукових, публіцистичних, культурно-просвітницьких аудіо та відео програм.

Студентам з достатньо високим рівнем розвитку пізнавальної діяльності корисно давати завдання на створення блок-схем основного змісту тієї чи іншої теми та виявлення міжнаукових зв'язків у змісті навчальних курсів. Результати такої роботи як правило обговорюються й коректуються на семінарських заняттях та індивідуальних консультаціях.

Максимальний розвиток творчої активності студентів відбувається в процесі спеціально організованої навчальної діяльності у вигляді ділової гри. Ділові ігри дозволяють моделювати різні складні й конфліктні ситуації, аналогічні тим, з якими студент може зустрітися в житті. Гра завжди націлена на вироблення стратегії поведінки, сприяє формуванню інтуїції, вмінь вільно орієнтуватися та діяти в складній ситуації, допомагає передбачати вірогідні наслідки тих чи інших рішень, аргументувати свій вибір. Можна представити різні варіанти навчальних ділових ігор на заняттях культурознавчого спрямування:

- відтворення важливої події культурного життя в обличчях;
- розв'язання конфліктної ситуації у ході дискусії;
- гра-імпровізація на задану тему, наприклад: «Слово про музику», «Світ бароко», «Я побував на виставці художників-імпресіоністів» та ін.

Таким чином, в процесі ділової гри створюються сприятливі умови для творчого застосування теоретичних знань в практичній діяльності.

Здійснення науково-педагогічного забезпечення підготовки фахівців нової якості у сучасному вищому навчальному закладі потребує комплексного підходу й забезпечується всією логікою побудови змісту навчального процесу, стилем навчання і виховання, відповідними організаційними формами та прийомами. Основними чинниками формування належної гуманітарної культури фахівця є: високий рівень етичної і професійної культури викладача, гуманний стиль спілкування і поведінки, співпраця, співтворчість, стимулювання інтересу до різноманітних видів діяльності студентів, заохочення ініціативи, сприяння самостійності, саморозвитку і самореалізації особистості. І від того, як викладач і студент будуть враховувати їх у своїй діяльності, залежатиме рівень професіоналізму і духовності майбутнього фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гребенюк Л. С. Мотиваційні компоненти розвитку особистості як ефективна спрямованість реформування вищої освіти в Україні / Л. С. Гребенюк // Інноваційні технології в освіті : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Симферополь : Міністерство освіти і науки АР Крим, 2007. – С. 152–154.
2. Кремень В. С. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) / В. Кремень. – К. : Грамота, 2002. – 216 с.
3. Лузік Е. Методологічні основи гуманітарної підготовки спеціаліста технічного університету / Е. Лузік // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 14–19.
4. Ягупов В. В. Педагогіка : навчальний посібник / В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.